Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas 2002 m. birželio 15 d. Nr. 116 (24)

Saturday supplement June 15, 2002 No. 116 (24)

Trėmimai — tautos skaudi patirtis

Maža mūsų tauta, įsprausta tarp didžiųjų, apsiginti negalinti, lengvai okupuojama, alinama, teriojama. Besipriešinanti tautos dalis neretai kišama į kalėjimus ar net ištremiama: daugiausia — į rytus, kur tuščios platybės tolimame Sibire; tik retu atveju — į vakarus: ten vietos nėra, nebent laikinai — mirčiai skirtose stovyklose.

Tie ištrėmimai — skaudi tautos patirtis, palietusi ir išvežtuosius, ir artimuosius, visą tautą. Daug negrįžusių, be jokio išlikusio ženklo, nebent neryški kapų vieta. Bet yra ir ištvėrusių, sugrįžusių. Dažnai — palaužti kūnu, bet nepalaužti dvasia. Išlikusieji dažnai jaučia, kad išliko dėl kažkokio tikslo — kažką įvykdyti, atlikti — kad ir liudyti apie tą ištrėmimo skaudžią patirtį, atsilyginti gėriu už išlaisvinimą iš patirto blogio.

* * *

Tremia nekaltus tie, kurie turi smurto jėgą, bet neturi sąžinės. Būtina tokius patraukti į žmoniškumo teismą, bet paprastai, nustoję valdžios, tokie dingsta, o jų kolaborantai nusiplauna rankas — tarsi niekas nei nebuvo kaltas, gal tik paskleidžiamas melas, kad ištremtieji patys kažkaip buvo viso to „nusipelnę". Tremtį pakėlusiems, gyviems išlikusiems, nebelieka nieko kito, kaip tik liudyti apie patirtą žmogaus žmogui neteisybę ir dar uoliau kurti bei stiprinti savo krašto ir tautos gerovę — ne tiek materialinę, kiek dvasinę, saugojant tautą, kad taip nebeatsitiktų. Blogį patyrę, bet jį pergalėję, yra tinkamiausi kurti Gėrio karalystę.

Koks absurdas, kad pačioje Lietuvoje yra daug tokių, kurie ignoruoja ar net dengia trėmimų faktą, ir kad yra net tų, kurie nusikalsdami teisingumui, piktnaudodami galią, į visokius pašalius „tremia" nei valdžios, nei teisingumo neapsaugojamus tautiečius!

* * *

Gyvai prisimindami tautiečių patirtus ištrėmimus, pirma pagerbiame tuos, kurie negrįžo: jų palaikai — svetimoj žemėj. Aukščiausiasis tesuteikia jiems užsitarnautą amžiną poilsį. Paskui — žvelgiame į tuos, kurie išliko ir mielai klausomės jų gyvo liudijimo. Juk ta jų patirtis taip ryškiai įsirėžusi į tautos sąmonę ir taip giliai išreiškiama įvairiose meno formose. Jie mums byloja ne vien apie patirtą blogį; ne — daug daugiau — apie juose išryškėjusį gėrį. Jie gali mus praturtinti kaip tik tuo skausme ugdytu gėriu.

Kęstutis A. Trimakas

Šio priedo puslapiuose...

Iš Sibiro nebegrįžusiųjų kapų kampelio vaizdas (1 psl.).

Iš tremties grįžę — Balys Sruoga, kun. Kazimieras Vaičionis, Stasė Dzenuškaitė, Aleksandras Kantvilas (atstovaujantys daugelį kitų) — dalinasi savo patirtimi ir kančioj ugdytu gėriu (1 psl.).

Aleksandro Kantvilo prisiminimai iš Stutthofo koncentracijos stovyklos (1-3 psl.).

Skulptorės Elenos Gaputytės troškimas išsipildo — pasaulio šviesą išvysta lietuvių tremtinių išgyvenimai, iliustruoti atleidimą išreiškiančia jos kūryba (2 psl.)

Stasės Dzenuškaitės poezija, pilna tėvynės ilgesio, stiprinta iš Anapus (3 psl.).

Tremtinių dukra Birutė Marcinkevičiūtė savo kūryba išreiškia gyvenimo trapumą (4 psl.)

Poetas Bronius Keturakis — apie tremties kančios prasmę (1 psl.) ir lietuviškojo Jeremijo (kun. Kazimiero Vaičionio) raudų reikšmę (4 psl.).

Aplink *Tremtinio* savaitraštį susibūrusieji liudija dabarties Lietuvai apie tautos skaudžią patirtį (žr. *Švystelėjimai*, 4 psl.).

KANČIOS TIKĖJIMAS IR PRASMĖ

BRONIUS KETURAKIS

Kaip skaudžiai liūdna, kad vis dažniau Tėvynė mums tampa etnografine abstrakcija. Kaip skaudžiai liūdna, kad Tėvynė vis dažniau yra toli.

Arti — sau — vis dažniau esame mes patys. Kiekvienas atskirai. Jau užmiršome, kad be Tėvynės būsime vien praeitis, toji praeities dalis, kuri greitai tampa išnykimu.

O Tėvynė neturi praeities. Tėvynė visados yra šiandiena. Todėl ji tokia gyva — kaip siekiamybė, idealas, viltis, kasdienybė. Ir kaip supratimas.

Kas atsitiko, kad ėmėme suprasti vien save, o ne dabartį, kurioje gyvena Tėvynė? Kas atsitiko, kad žodis ir veiksmas tapo priešiški? Kas vis dėlto tragiško įvyko, kad mūsų žodį apleidžia visagalybė aprėpti ir atskleisti esmes, prisiliesti prie paslapties, tapti tos paslapties dalimi ir liudyti mūsų nelaikinumą?

Tačiau yra dar viena, jau likiminė, Tėvynės skirties dalis — Tėvynė negailestingiausiai patikrina giluminį ryšį tarp tikėjimo — Tėvyne, žmogiškumu, dieviškumu — didingumo ir nužmogėjimo prapulties.

Gaila, kad to mes arba nežinome, arba nesuprantame, arba tą vieną svarbiausių tiesų suvokiame pavėluotai, jau neturėdami laiko nei jėgų ką nors giliau suprasti ir pakeisti.

Praeitame šimtmetyje, kupiname tragizmo, kančių ir kraujo, toji tiesa buvo primenama ne kartą. Mums, lietuviams, ji skambėjo Sibiro pragaruos ištremtų lietuvaičių maldaknygėje, A. Miškinio ir K. Inčiūros psalmėse, paminkluose išnykusiems kaimams, upeliams, ežerams.

Ir paminkluose istoriniam laikui, kuris buvo mums skirtas, bet totalitarinės prievartos sunaikintas ir tapęs niūriu, nuolat įspėjančiu šešėliu, gulančiu ant dar vaikiško XXI amžiaus veido.

Robertas Keturakis — poetas, išleidęs keliolika poezijos, apybraižų ir esė knygų; buvęs *Nemuno, Santaros, Kauno žinių* redaktorius.

ALYS SRUOGA (1896-1947), dramaturgas, poetas, prozininkas, nacių kalintas Stutthofo koncentracijos stovykloje 1943-1945 m. Parašė nelaisvės memuarinį kūrinį *Dievų miškas*. Mirė 1947 metais.

„...Aš esu įkaitas už mūsų tautą, ir šios aukos suvokimas palengvina man gyvenimą. Tai didelė garbė būti auka už tautą." (Stutthof, 1945)

KUN. KAZIMIERAS VAIČIONIS (gim. 1921), sovietmetyje diegė katalikišką, lietuvišką dvasią jaunime, už tai 1951-1953 m. kalintas Sibire. Neleista jam grįžti į Lietuvą. Tik po 20 metų paskirtas į lietuvišką parapiją Ceikiniuose.

Tardytojai klausė, kuo jis jaučiasi nusikaltęs tarybų valdžiai. Atsakė: „Per mažai kovojau prieš bolševikus."

STASĖ DZENUŠKAITĖ (gim. 1924 m.), nors stipriai verčiama, atsisakė kolaboruoti su komunistine valdžia, suimta, 1950-1953 m. kalinta sunkių darbų stovykloje Mordovijoje. Ten gimė jos tremties poezija. Atgavusi laisvę studijomis įgijo pedagogikos doktoratą. Paruošė tikybos programas Lietuvos mokykloms.

„Viską pakelti padėjo tikėjimas ir malda, meilė Lietuvai... čia pat esančio Kristaus globa."

ALEKSANDRAS KANTVILAS (1920-1997), buvęs Lietuvos karininkas, turėjęs gabumų dailei, nacių kalintas Stutthofo koncentracijos stovykloje 1943-1945 m. Laisvėje veiklus Australijos lietuvių visuomenėje. Parašė *Prisiminimus* 1990 m. Mirė 1997 metais.

„Aš nekeikiu tų laikų. Daug skausmo patyriau, tačiau dar daugiau išmokau... suprasti skausmą... iškęsti jį, taip pat atleisti."

ŽMONIŲ IŠVEŽIMAI Į SIBIRĄ

Kun. Kazimieras Vaičionis
iš *Lietuvos Jeremiados*

Mūsų Tėvynės liūdesio tyruos
lyg ta našlė be namų
sėdi ir tyli, žvelgia tolybėn.
šluostos akis nuometu.

Skausmo gadynių senąją lyrą
iš Jeremijo raudų
skambinai tyliai... Pirštai sustirę
ieško graudingų gaidų...

— Mano geriausi ir mylimiausi
vargsta rytuos, vakaruos...
Mano jauniausi, patys drąsiausi,
jau nužudyti, kapuos...

Verkit, takeliai, girios, kalneliai,
verkit, apžėlę laukai!
Verkit, sodeliai, vargšų nameliai,
miestai, miesteliai, kaimai!..

Žiauriai apvylę, priešai supylė
gyvąjai tautai kapus,
tankų grandinėm jie apipynė
laisvojo miesto kelius...

— — — — — — — — —

Traukiniai lekia... Namų netekę,
verkia vagonuos vaikai:
juos užrakino... Skausmas užkimo...
— Laisve, kur Tu palikai!

Iš Aleksandro Kantvilo *Prisiminimų*

Naciai-vokiečiai, nustūmę sovietų armiją į Rytus ir okupavę Lietuvą 1941 metais, suėmė būrį žymių lietuvių inteligentų, juos kalino Stutthofo koncentracijos stovykloje, kaip įkaitus, kad palaužtų lietuvių tautos pasipriešinimą jiems. Tarp jų buvo kalinimas ir buvęs Lietuvos karininkas Aleksandras Kantvilas. Šios ištraukos ir piešiniai yra iš jo parašytų *Prisiminimų* (1943-1945).

„Kodėl taip niekinamas buvo žmogus ir taip kankinamas? Gal tam, kad jį nubaustų, o gal tam, kad tame paniekinime ir kančioje jis sutvirtėtų, taptų kilnesnis. Aš manau, niekas, kas kentėjo ir buvo niekinamas, negalėtų kitų kankinti ir niekinti. Dabar aš suprantu, kad mylėti savo priešą ir jam atleisti (gal labiau atleisti) yra daug daugiau, negu keršyti ir neapkęsti. Dabar jau suprantu ano didžiojo Vyro — Kristaus žodžius ir darbus."

Aleksandras Kantvilas

Mūsų Stutthofo nelaisvę yra aprašę prof. Sruoga ir prof. Yla. Vienas — poetas, genialus rašytojas, peržvelgė įvykius savo literato dramaturgo akimis, visų tų įvykių visumoje, perspektyvoje, nesileisdamas į detales, smulkmenas, beveik nenagrinėdamas paskirų žmonių charakterių ir dalyvavimo toje dramoje. Kun. Yla žvelgė į lagerį iš krikščioniškos filosofijos taško, nagrinėdamas sąlygas, sistemą. Jis jau palietė ir žmones, bet tik jų dalį ir gal daugiau iš gerosios pusės. Jie abudu buvo rašytojai.

Aš, žvelgdamas į tą sąrašą buvusių kalinių, prisiminiau juos kaip žmones, kaip man

Nukelta į 2 psl.

Skulptorės testamentas įvykdytas

Knyga apie tremtinius prie Laptevų jūros, pavadinta *Susitaikymas*, iliustruota Elenos Gaputytės instaliacijomis

Kartą į mūsų baraką atėjo du žmonės: vyras ir moteris. Rankose kiekvienas turėjo ryšulėlį. Buvo tamsu, ir jie paklausė, ar yra barake vaikų. Vaikų buvo. Kai jų akys priprato prie tamsos, jie pamatė pirmąjį: ant grindų gulėjo miręs iš bado ir skorbuto dešimties metų Jonukas Barniškis iš Marijampolės. Pasisakė, kad jie leningradiečiai. Leningrade iš bado mirė jų vienintelis sūnelis. Šiandien jo mirties metinės. Prisimindami jį, nelaimingieji tėvai surinko savo 3 dienų duonos davinį ir atnešė badaujantiems lietuvių vaikams.

Dalia Grinkevičiūtė.
Ištrauka iš *Lietuviai prie Laptevų*

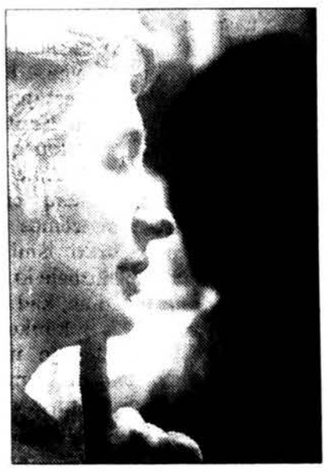

Elena Gaputytė gimė Drąseikiuose (Šiaulių apskritis) 1927 metų kovo 21 dieną. 1944 metais, kai sovietų armija artinosi prie Lietuvos, ji kartu su broliais ir seserimi paliko savo tėvynę. Baigusi pabėgėlių įkurtą Lietuvių gimnaziją Eichstadte, 1946 metais išvyko į Freiburgą (prancūzų okupuotoje zonoje, Vokietijoje), studijuoti dailę.

1948 metais Elena emigravo į Kanadą ir tęsė dailės studijas Montrealyje ir Toronte. Nuo 1953 iki 1956 metų ji dirbo Paryžiuje su skulptoriumi Maurice Gimond dailės mokykloje *Ecole des Beaux Arts*. 1956 metais iš Kanados persikėlė į Angliją, kur tapytojo Peterio Lanyono paskatinta įsikūrė Kornvelyje, St. Ives mieste. 1960 metais ji ten atidarė *Sail Loft* galeriją. Persikėlusi į Londoną 1964 metais, ji trylika metų vadovavo skulptūros katedrai Londono universiteto Digby Stuart koledže. Sėkmingai dirbdama kaip skulptorė ir pedagogė, Elena gana vėlai ėmėsi kurti instaliacijas. (Instaliacija yra skulptoriaus kūrinys, kuris yra tiktai laikinas — naujas būdas išreikšti konceptams ir savai filosofijai. Instaliacijoje medžiagos tampa „tarnais" konceptams. Visa aplinka — erdvė, šviesa, garsas ir žiūrovų dalyvavimas — yra instaliacijos dalis.) Šitas posūkis teikė jai galimybę sutelkti mintis ir jausmus į susitaikymo ir atleidimo temą. Pati būdama sovietų okupacijos auka ir tapusi pabėgėle, ji niekada nejautė kartėlio tiems, kurie buvo atsakingi už jos tautos kančias.

Elena jautriai išgyveno savo tėvynės likimą ir atidžiai sekė visa, kas vyko Lietuvoje. Jos namai Londone buvo savi visiems lietuviams, atvykstantiems iš Lietuvos į Angliją.

Nuo 1961 iki 1989 metų ji surengė 24 personalines parodas Anglijoje, Škotijoje, JAV, Vokietijoje, Italijoje, Prancūzijoje. Nuo 1953 iki 1990 metų dalyvavo 29-iose grupinėse parodose. Turbūt prasminga, kad paskutinis kūrybinis skulptorių susitelkimas, kuriame ji dirbo jau sunkiai sirgdama, vyko jos tėvynėje, Nidoje, prie Baltijos jūros. Ir čia ji sukūrė savo paskutinę skulptūrą.

Elena mirė Londone 1991 metų spalio 4 dieną. Jos palaikai pervežti į Lietuvą. Ji palaidota gimtajame Joniškyje greta savo motinos.

Skulptorės noras — paminklas tremtiniams

1989 metais visai atsitiktinai į Anglijoje gyvenusios lietuvių skulptorės Elenos Gaputytės rankas pateko unikalus rankraštis — gydytojos Dalios Grinkevičiūtės (1927-1989) 23 puslapių Sibiro prisiminimų knyga *Lietuviai prie Laptevų jūros*. Tai buvo tekstas, kurio velionė Elena Gaputytė ilgai ieškojo, norėdama įamžinti tremtiniu atminimą, sukurti paminklą nekaltoms sovietinio teroro aukoms savo tėvynėje.

Lietuvos žmonių tragedija Gulage iki šiolei nėra pakankamai žinoma Vakarų pasaulyje. Viename iš pratarmės knygai juodraščių Elena rašė „Kada taikos sutarčių kūrėjai paleidžia baltuosius balandžius su alyvmedžio šakele, šie gi Lietuvą, nuolat skriaudžiamą kaimynų tai iš Vakarų, tai iš Rytų, aplenkia."

Elena nutarė išleisti D. Grinkevičiūtės prisiminimus lietuvių ir anglų kalbomis su savo kūrybos reprodukcijomis. Knyga turėjo pasirodyti 1991 metais, minint 50 metų nuo Lietuvos žmonių trėmimo į Sibirą pradžios. Velionės pasiryžimas buvo didžiulis. Ji užsakė knygos vertimą, energingai ieškojo rėmėjų, kūrė galimus knygos variantus.

Iš velionės Elenos Gaputytės laiško, rašyto Irenai Veisaitei:

„Lietuvių tauta yra paženklinta sunkiu kryžiumi. Kiekviena jos karta šimtmečių šimtmečiais liudija pasibaisėtinai šiurpias žmogaus protui neaprėpiamas kančias. Jau taip yra, kad derlingą Lietuvos žemę kartas nuo karto nutrypia armijos iš Rytų ir Vakarų, išniekindamos visa, kas joje gyva. Ateina ir praeina karų rūstybės; ir didžiųjų kaimynų armijos namo sugrįžta, lietuvis savo rankomis atkasinėja pelenais paverstas sodybas. Ne veltui tiek graudulio lietuvių literatūroje, ne veltui tokios gailios raudos jos tautosakoje. Neatsitiktinai mano darbuose — instaliacijose įsivyravo žiburėlio elementas. Tos instaliacinės parodos, MALDA vadinamos, yra trumpalaikės, vienkartinės, prabylančios tik parodon atsilankusiems. Todėl eilę metų galvojau, jog reiktų šią atleidimo maldą skulptūroj palikti ateinančioms kartoms. Tam pasirinkau leidinio formą. Atidžiai ir kantriai „laukiau" specialaus teksto. Nutariau tuo leidiniu paminėti vieną iš tragiškiausių lietuvių tautai įvykių — 50 metų sukaktį (1991 metų birželio 14 dieną) trėmimų, kada tūkstančiai Lietuvos vyrų, moterų, senelių ir vaikų, jėga okupanto iš Rytų sugrūstų nakčia į gyvulinius vagonus, pasibaisėtinose sąlygose buvo vežami į visus Sibiro kampus. Visi jie paskirti mirčiai nuo bado, šalčio, skurdo, ilgesio."

Deja... Pradėjusi šį darbą, Elena dar nežinojo, kad jau serga nepagydoma liga, kad jos dienos suskaičiuotos. Jos jėgos seko. Vilčių įveikti negalią beveik nebeliko. Ji meldė Dievą, kad padovanotų jai bent dvejus metus, kad galėtų, užbaigti savo sumanymą, savotiškai apvainikuojantį visą jos gyvenimo ir kūrybos kelią.

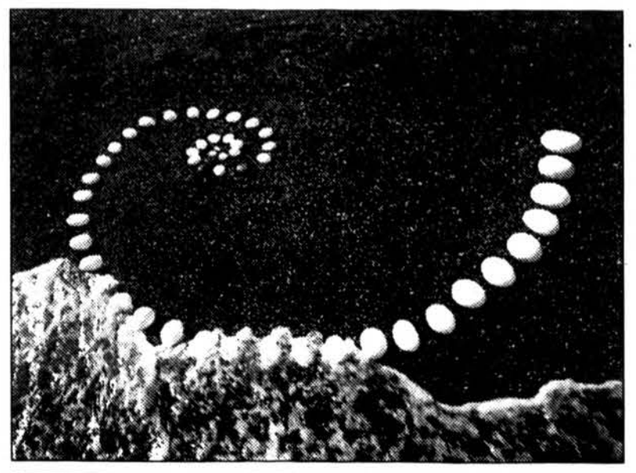

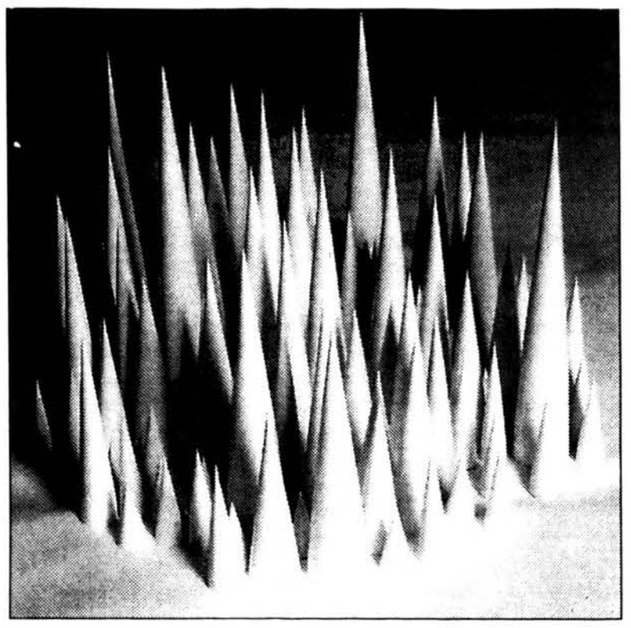

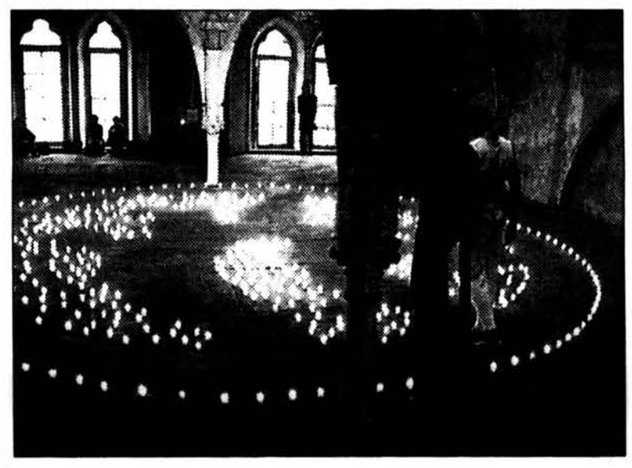

Tie metai jai nebuvo duoti. Pinigų knygai surinkti ji nespėjo. Galiausiai, suvokusi negailestingą realybę, Elena sudarė knygos komitetą, susidedantį iš 8 asmenų, prašydama, kad jie išleistų knygą, padengdami išlaidas iš pinigų, kurie bus gauti po jos mirties, pardavus jai priklausantį namą Londone.

Tūkstančiai Lietuvos vyrų, moterų, senelių ir vaikų buvo vežami į visus Sibiro kampus. Nutariau tuo leidiniu paminėti tremtinių sukaktį.
— Elena Gaputytė

Ši knyga, parengta ir išleista jau po Elenos Gaputytės mirties, yra savotiškas velionės skulptorės dvasinis ir kūrybinis testamentas. Jos pavadinimas: *Susitaikymas*. Tekstas anglų ir lietuvių kalba: Dalios Grinkevičiūtės prisiminimai — *Lietuviai prie Laptevų jūros*. Iliustracijos: Elenos Gaputytės instaliacijos. Irenos Veisaitės pratarmė. Knygą sudarė Živilė Šlekytė-Stanton. Spausdino Adrian Lack; „Senecio" leidykla, Charlbury, Oksfordas. Išleido „Elena Gaputytė Trust" 2001. 72 puslapiai teksto. Liuksusinis leidinys. Iliustracijos ir nuotraukos yra įklijuotos. Išspausdinta 250 numeruotų knygų. Kaina — 75 svarai sterlingų (105 JAV doleriai, 170 Kanados doleriai, plius persiuntimas). Užsakymams adresas: Elena Gaputytė Book, 124 St. Stephen's Road, Hounslow Mid-dx, FW3 2BW, England.

E. Gaputytės testamento vykdytojai

Knygą apie lietuvius tremtinius, pavadintą *Susitaikymas*, skulptorė Elena Gaputytė iliustravo *instaliacijomis* (be pavadinimo), kurios pateikia medžiagą žiūrovų išgyvenimui ir interpretacijai.

Iš A. KANTVILO... Iš 1 psl.

jie tada atrodė. Begalvojant apie tuos žmones, grįžo prisiminimas ir apie situacijas, apie įvykių eigą, kilo įvairūs siluetai tų veikėjų ir statistų gyvenimo tragikomedijoje (o gal ir dramoje). Tie žmonės, dauguma jų, jau yra iškeliavę į mirties ganyklas ir jiems jau vis tiek, ką likusieji apie juos pagalvos.

Apie Stuthoffo stovyklą
Mus, lietuvius, pasitinka

Dar šiek tiek apie mūsų įkaitus. Gestapas iš Berlyno buvo gavęs instrukciją lietuvius pamokyti (aišku, lietuviai išsigąs ir atsiprašys). Tai ir mokė, atvežę į kacetą.

Atvykome mes ketvirtadienį. Sekmadienį visiems poilsio diena. Po rytinio patikrinimo rikiuotėje prie mūsų priėjo keli su juodais raiščiais ant rankovių, žaliais ir raudonais trikampiais ant krūtinių ir pradėjo šaukti: — Professoren, Pfarrer (kunigai), Staatsanwalte (prokurorai), Rechtsanwalte (advokatai), Offiziere (karininkai), Studenten... Išžengė į priekį prof. Jurgutis, prof. Sruoga, Mackevičius, kun. Yla su Lipniūnu, Liūdžius, Kiškis, Kriaučiūnas, Stanevičius, Narakas, Mačiokas ir eilė kitų, išėjau ir aš... Išsivarė už vielų tvoros puskilometrį, o gal ir daugiau į smėlio aikštę miške. Smėlis buvo purus ir minkštas kaip Nidoje, mat Stutthofas buvo kopų papėdėje ir už jų galėjai girdėti Aismarių ūžimą. Poros šimtų metrų ilgio aikštės gale buvo beržinių rąstų krūva. Privedė prie jos ir pasakė kiekvienam paimti po vieną ant pečių ir nešti į kitą galą. Pasirinkti lengvesnių nebuvo kada, nes beveik prie kiekvieno nešėjo buvo „kapas" su padoria lazduke rankoje. Žinoma, jaunieji griebėme po rąstelį ant pečių ir daug nelaukdami pasileidom į kitą galą. Prižiūrėtojai skendo į smėlį ir su nešėjais nebespėjo. Kitaip buvo senesniems: jie lyg dvejojo katrą rąstelį imti, todėl prižiūrėtojai patys parodydavo kurį kelti ir kaip tyčia parinkdavo ne patį lengviausią. O kai rąstas smukdavo nuo pečių ir kojos linkdavo, tai prižiūrėtojo lazda šokdavo į pagalbą, ne tiek keldama rąstą, kiek vanodama nešėjo nugarą, rankas, galvą ir visokias kitas kūno dalis. Jaunesnieji sukomės, vengdami atliekamų smūgių, tačiau vargšai profesoriai, kunigai ir advokatai, o gal ir aukštesnieji karininkai, neišvengė didelės ir žiaurios pylos. Iš vieno galo sunešus rąstus, reikėjo juos grąžinti vėl atgal, paskui — vėl iš naujo iki 12-tos val. vidurdienio. Mušti gavom visi be išimties, bet vieni daugiau, kiti mažiau. Stebėjomės, kad prof. Jurgutis parėjo į lagerį, II-ąjį bloką, pats. Jo plika galva buvo kruvina, rankos sudaužytos. Bet kietasis žemaitis kaip Lietuvos lokys atlaikė specialų šventinimą ir koncentracijos lagerio pasveikinimą.

Šiltinė

Oi, ta šiltinė! Jau antrą kartą ji nusiaubė mūsų eiles, nes, kaip daug vėliau patyrėm, ir Germantas, ir Šapalas, ir Lipniūnas buvo jos pakirsti, kai jau laisvė buvo čia pat ir visur šeimininkavo lenkai, dar karo ugnims neužgesus.

Kelių asmenybių aprašymas

Sruoga Balys (21319), 47 m. Profesorius, poetas, rašytojas, viskas, kas tik galėjo būti. Daugeliui mūsų jaunųjų — Dievas, mokytojas, idealas. Neužtektų šimtų puslapių jį aprašyti, net ir man, nemokančiam. Didysis Aitvaras, vienišas praleidęs valandas tik su savo mintimis ir skausmu. Kai atsidarydavo (o tai būdavo retai), neapsakomo grožio žodžiai veržtis srautais, verpetais, griūdavo lavinomis, užburdami, stebindami. Didžiuojuosi, kad jis mane pasirinko tos pačios antklodės ir čiužinio dalininku, vėliau ir lovoje sutilpome. Kūdas kaip gysla. Vietos neužgrobdavau daugiau kaip tik savo pusę, gal dažniau prisispausdamas prie lentos krašto, kad profesoriui liktų daugiau vietos blaškytis nemigo valandomis. Vėliau, laikams pagerėjus, jam teko gera lovos vieta prie lango, apačioje, pačiame kampe. Grįžęs iš darbo jis galėjo atsisėsti ant lovos krašto ir žvilgsniu skristi į savo mėlyną dangų su baltais debesimis. Pro pravirą langą įkvėpti šalto, laisvo oro, girdėti miško ošimą ar vėjo dūkimą. Norėčiau galvoti, kad su Sruoga mane kažkas surišo jau nuo pat pirmųjų dienų. Tai nebuvo vien tik ta pati antklodė, čiužinys ir utėlės, kurios mus ėdė bei čiulpė.

Meniška dūšia:
„Žiūrėkit, koks gražus dangus!"

Mes stovėjom ir laukėm, kol visos darbo kolonos praeis pro vartus, sustos prie savo blokų virtinėse po dvidešimt, ir prižiūrėtojai patikrins, ar visi sugrįžo iš darbo, ar ko nors netrūksta, atraportuos, nuims kokį dešimtį kartų kepures ir vėl jas užsidės, pagiedos... Jau pradėjo lyg ir temti, nes besileidžianti saulė pasislėpė už debesų. Gal laisvės ir namų ilgesys, gal Velykų artuma, gal kitas koks jausmas pravėrė akis plačiau ir tada pastebėjau, koks gražus buvo dangus. Saulės spinduliai keliais plačiais pluoštais kilo iš po debesio, visa vakarų pusė, rodos, degė. Vėjas keitė debesų formacijas, maišė tai išskleisdamas visiškoj šviesoj, tai paslėpdamas šešėlyje. Iš viso spalvų žaidimo galėjai spėti, kad naktis bus vėjuota, tokia gal ir rytdiena. Tokio dangaus gražumo dar nebuvau matęs. Mūsiškiai stovėjo tylūs, nuleidę galvas, susimetę į kuprą. Tada aš pasakiau: „Vyrai, žiūrėkit, koks gražus dangus!" ir Sruoga tada pridėjo: „Matai kur meniška dūšia, nežiūri į žemę, o aukštyn". Gal nuo tada man Sruoga tapo toks artimas, gal aš pasirodžiau jam irgi artimesnis...

Kun. Yla Stasys (21257), 34 m. Tai šviesi asmenybė, turbūt idealus kunigas, tikras krikščionis. Esu daug kartų jį užpykdęs, atsiprašęs ir vėl užpykdęs. Buvau per daug nekantrus, visada revoliucionierius ir kiekviena priešinga smulkmena erzindavo, jei atrodydavo, kad tai ne taip, kaip aš galvoju. Tad ir reikėjo kun. Ylai mane raminti, šlifuoti. Gal ir daugiau tokių nenuoramų buvo, tai, turbūt, ir jiems kunigas padėdavo. Su Yla buvo nesunku pabūti, pasišnekėti. Jis irgi buvo vienas Sruogos aitvarų, rašė eiles. Švelnus, tačiau galėjo išdėti teisybę į akis.

Aš atsipirkdavau kunigams už savo „piktžodžiavimą", nupaišydamas altoriaus paveikslą, kad tarplovinė bažnyčia turėtų bent kokius ženklus, kokį šventojo atvaizdą. Su pieštuku ir penzeliuku nesunku įsigyti draugų.

Kun. Lipniūnas Alfonsas (23332), 38 m. Vilniaus pamokslininkas, kapelionas, buvęs vyskupo Paltaroko kunigas, gal tikrai šventas žmogus. Vargo dienomis jis buvo stiprintojas ir paguoda. Tylus ir visada besišypsantis pro storo stiklo akinius, visada lyg klausiantis, kuo galiu padėti? Laikams pagerėjus, nuolankus atsidavimas bei artimo meilė nebebuvo taip svarbu, ir kun. Lipniūnas vėl pasirodydavo pamokslininku, avelių ganytoju. Avelių, kurios buvo ne vien tik baltos ir gražia vilna, bet ir juodos, ir susivėliusios, gal ir avinas ar ožys jų tarpe pasitaikydavo. Neiškęsdavo Lipniūnas kartais nebakstelėjęs lazda...

Nukelta į 3 psl.

Ranka užrašyta: Krematoriumo darbo komanda pradeda savo rytinę rinkliavą...
A. Kantvilo piešinys

STASĖ DZENUŠKAITĖ

1950-53 Mordovija

Minint mūsų tautiečių išvežimus į Sibirą, mūsų dėmesys nukrypo į Lietuvos jaunimo katalikiškam švietimui daug nusipelniusią pedagogę, edukologijos dr. Stasę Dzenuškaitę. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 10 metų ji ugdė naują tikybos mokytojų kartą, dėstydama krikščioniškąją pedagogiką Vilniaus pedagoginiame universitete; parengė bendrąją ir individualią katalikų tikybos mokymo programas, rūpinosi visų 10 vadovėlių parengimu ir kartu su Ritone Šalkauskiene parašė tikybos vadovėlį vidurinės mokyklos paskutinei, dvyliktajai klasei. Savo gyvenimo jaunose dienose Dzenuškaitė buvo ištremta į Sibirą. Ten, Mordovijoje, sunkiųjų darbų koncentracijos stovykloje gimė jos poezija.

Nepalaužiama ištikimybė, nuvedusi į Sibirą

Stasė Dzenuškaitė, gimė spalio 24 d., Šeduvoje, giliai tikinčių ir praktikuojančių katalikų šeimoje. Iki suėmimo mokėsi Kauno universitete — buvo baigusi keturis Istorijos-filologijos kursus lietuvių kalbos ir literatūros specialybėje. Studijuodama dirbo Enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykloje jaunesniąja redaktore. 1949 m. pavasarį buvo suimti, kaip liaudies priešai ir tėvynės išdavikai, leidyklos direktorius Bronius Vaitiekūnas ir redakcijos vedėja Birutė Valušytė. Jie nepritarė stalinizmui, gaivino ir puoselėjo tautinę kultūrą ir mokslą, domėjosi pasaulio kultūra ir filosofija, pritarė Rericho kultūros paktui, pripažino dvasinių vertybių prioritetą. Už tai Dzenuškaitė tuos asmenis labai gerbė. 1949 m. gegužės mėn. atvežusi maistą į Vilniaus saugumo kalėjimą, buvo tuoj pat pradėta persekioti ir Vilniaus gatvėje sulaikyta. Tą pačią dieną gražiuoju ir piktuoju ją spaudė pasidaryti saugumo agente, o nesutikus uždarė į kalėjimą, kur buvo tardoma ir verčiama patvirtinti, kad leidyklos vadovai šmeižė tarybinę santvarką, varė antisovietinę propagandą, propagavo buržuazinę kultūrą, turėjo ryšių su partizanais, siekė nuversti sovietų valdžią, laukė Amerikos išvadavimo, klaidino jaunimą, diegė idealistinę pasaulėžiūrą. Pasisekė atsilaikyti prieš daugkartinį psichologinį spaudimą ir smurtą — priešų naudai neliudijo. Pasisekė atsilaikyti ir prieš daugkartinį prievartavimą dirbti saugumui. Todėl 1950 05 27 ji buvo už akių nuteista 5 metams pagal RTFSR BK str.: 58-10 pirmąją dalį ir 58-11 (tėvynės išdavimas). „Bausmę" atliko Mordovijos specialiuose lageriuose — Potmoje. Kadangi ir ten nesutiko talkininkauti saugumui, dirbo pačius sunkiausius darbus: kirto mišką, rovė kelmus, kasė griovius, krovikų brigadoj teko iškrovinėti daugybę akmens anglių, tampyti sunkiausius krovinius, dirbant dieną ir naktį, kai keldavo 3 ar 4 kartus, atvažiavus traukiniams, o rytą be miego — vėl į sunkų darbą.

Ištikimybę garantavusios versmės

Apie savo tremties patirtį dr. Dzenuškaitė rašo:

„Ir man (kaip visiems politkaliniams) teko: spygliuotos užtvaros, nuolatinės žeminančios bausmės, barakų tvaikas, ginkluotos sargybos su šunimis, karceris, alkis, alinantis vergo darbas. Viską pakelti padėjo: tikėjimas ir malda; meilė Lietuvai, tėveliams, seserims, artimiesiems; likimo draugių žmoniškumas, dvasinis tvirtumas; eilėraščių kūrimas, vidinis orumas, išdidumas; viltis sugrįžti į žmonišką gyvenimą, tiesos pergalė prieš smurtą; per radijo tašką girdima klasikinė muzika, spalvoti sapnai, mūsų tylios dainos, giesmės, Mamos su seserimi siuntinukai. Labiausiai — Tikėjimas amžinosiomis vertybėmis, pasitikėjimas Dievu, sunkiausiais momentais tiesiog juntama čia pat esančio Kristaus globa".

MIŠKE

Pušys aukštos, išlakios,
kaip šventyklos kolonos,
miškan kaip šventyklon einu — — —
Tai kas, kad aš čia
be dalios, be malonės,
kad kalinio rūbą vilkiu.

Tai kas, kad nuo kirvio,
atšipusio pjūklo
aš rankų gyvų nejuntu, —
kasdieną miške
vis kartojas stebuklas:
kad belaisvė esu, pamirštu.

Tegul tas stebuklas
akimirkai duotas,
po jo vėl aplinkui gūdu,
bet šito stebuklo
siela vainikuota
lengviau sunkų kirvį keliu.

Pušys aukštos, išlakios,
kaip šventyklos kolonos...
Mišku taip baugino mane,
bet miškas man duota
šviesioji malonė
lagerio siaubo sapne.

SIUNTINĖLIS

Siuntinėlis
už auksą brangesnis.
Siuntinėly —
namų šiluma.
Gal Komunija
tiktai šventesnė
už tą Duoną,
kur siunčia Mama.

KARUSELĖ

Dieną — naktį vis sukas
Karuselė paklaikus —
kameros,
tardymai,
vielos spygliuotos;
tvaikas barakų,
kratos ir kratos,
sargyba ginkluota;
kirviai ir pjūklai,
kūjai, laužtuvai,
rankos sutinę - - -

Ir Tu —
sapnuose,
maldose,
viltyse
išgodota,
Brangioji Tėvyne!

KALĖJIMO KŪČIOS

Kalėdaitis —
susmegusios duonos kriaukšlelis.
Aguonų pienas —
ašarom pasaldintas vanduo.
Kūčių stalas —
išsiklaipę kalėjimo narai.
Kūčių staltiesė —
apspuręs apklotas ant jų.

Bet Tu niekad
taip arti dar nebuvai, o Dieve,
kaip šį vakarą
čia su mumis pulkely kalinių. —
Ir pavirto duona
į baltą spindinčią plotkelę,
ir pamiršom,
kad šiąnakt neturime namų.

MOTINAI

Žinau,
kaip lauki Tu,
prie lango pasirėmus.
Žinau,
kaip lauki Tu
sugrįžtančios dukters.
Juk šypsos ji kasdien
Tau
iš paveikslo rėmų,
tik į duris,
kažin kada pabels...

Girdžiu,
kaip raudi Tu,
ant rankų pasirėmus.
Girdžiu,
kaip raudi Tu
negrįžtančios dukters.
Tai kas, kad šypsos
Tau
ji iš paveikslo rėmų,
jei į duris
kažin ar bepabels...

RANKOS

Mano gležnos, mažos, baltos rankos...
Aš maniau, jos glostys, glamonės, rašys. —
Nerimas ir baimė sieloj tvenkias,
kaip kirtiklio, kaip laužtuvo svorį atlaikyt?

Pilkos žemės, juodos akmens anglių dulkės
Smelkiasi pro odą lig pat smegenų. —
Prakaitas kaip juodas kraujas sunkias,
Laša žemėn kaip sula beržų baltų...

Kas iš jūsų liko, mano rankos švelnios?
Ar pažins jus motinos galva žila?
Ar pažins jus mylimojo delnas?
Koks šaltinis jus nuplaus, kokia rasa?

NEJAU?

Kur grožis, išdidumas, kur žmogaus didybė?
Kur pančius laužanti tikėjimo galia?
Nejau tik muzikoj, paveiksle, tiktai knygoj,
Nejau tik dainoje gyvena didvyrių dvasia?

Nejau tik ilgesys beribis ir bekraštis,
Kaip kelrodė žvaigždė vis preiky eis, vilios?
Nejau vis klupdama veržiuos į laisvės kraštą,
Tik jį pasiekt spygliuotos užtvaros neduos?

Nejau kalėjimas krūtinėje atšaldys norus,
Nejau tikėjimą ir viltį kaip vagis išplėš?
Nejau?!
Tada kodėl, kaip saulės, duonos, oro
Man reikia laisvės, mylinčios širdies?

Tada kodėl dvasia nerimsta, blaškos, rauda,
Ir toj gyvenimo duobėj nerims ji niekados?
Kaip trokšdama žuvis visa esybe gaudo
Kibirkštėles ir grožio, ir šviesos.

MALDA

Ar tau, saule motule, negaila?
Nuo karščio sukepus burna,
Karštis sulenktą nugarą peiliais,
Ant rankų, ant veido — druska.

Druskos šarvu pavirtęs drabužis —
Pabalo suknelė pilka...
Kur gi tu, debesėli drauguži,
Gal uždengtumei saulę ranka?

Gal atsiųstum lietaus bent lašelį —
Medinis liežuvis burnoj,
Lūpos žodžio pratarti negali,
Taip vakar, šiandien, taip rytoj — — —

Nežinojau, motule saulele,
Kad kada šitaip lauksiu laidos,
Tu sutrumpink vidudienio kelią,
Išklausyki tos mano maldos.

ŽIEMA

Sninga ir sninga,
snieguos iki juostos
mažą kirvį prieš didelį medį keliu, —
svyra rankos žemyn,
rieda ašaros skruostais,
nieko daugiau negaliu.

Sninga ir sninga,
snieguos iki juostos
mažą širdį į didelį dangų keliu, —
vėl atgaunu jėgas,
maldos siela paguosta
žiemą iškęsti galiu.

PAGALVĖLĖ

— Vargana kalinių pagalvėle,
Kiek tu ašarų — perlų slepi- - -
Galvos svyra kaip Vėlinių gėlės,
Kaip jurginai, šalnos pakirsti.

Galvos svyra. Į pagalvę sunkias —
Ilgesys. Prakeikimai. Malda.
Ir atodūsiai sunkūs, oi sunkūs,
Kaip ta nepelnyta skriauda.

— Vargana kalinių pagalvėle,
Kaip sesuo mano miegą globok,
Daugel ašarų kantriai pakėlei,
Ir man lašą kantrybės tu duok.

— Vargana kalinių pagalvėle,
Kaip prie motinos galvą glaudžiu,
Tu kaip motina priglobi gėlą,
Neišduodi šventų paslapčių.

Tu kaip motina ašaras globstai,
į drožles kaip perlus jas slepi, —
Naktimis, pagalvėle, paguosk tu,
Dienos — pamotės duona rūpi.

Iš A. KANTVILO... Iš 2 psl.

kokiam nutriušusia uodega avinui, pakreipdamas užsispyrusį ožį pro siauras dureles. Retkarčiais susikapodavo su Rapolu, pažįstamu iš Vilniaus laikų, nes Rapolas kartais paleisdavo kokią špilkutę į kunigų pusę, o ir kunigų kantrybė turi ribas. Kai aš pats nebuvau labai dievotas, tai tarp manęs ir Lipniūno visada kažkas stovėdavo. Negaudavau nuo jo pamokymų ar pastabų, bet šiek tiek atviriau niekada su juo neišsikalbėdavau. Jis buvo irgi nepaprastai darbštus, niekniekiams neturįs laiko, visada užsiėmęs, visada skubąs: ar su knyga, ar su užrašais, ar laikydamas mišias. Vėliau sužinojau, kad vedė apaštalavimo darbą ir kitų kalinių, ne vien mūsų, grupėse. Man rodos, jis buvo gan vienišas, gal ir labai vienišas, užsidaręs. Iš tikrųjų, mūsų tarpe jam buvo gan sunku surasti draugą. Jis visgi stovėjo labai aukštai ir savo gyvenimu, ir įsitikinimais, ir jam nusileisti prie žemės ne visai buvo lengva.

Jurgutis Vladas (21321), 57 m. Profesorius, vaikščiojanti enciklopedija, neišmatuojamas žinių šaltinis. Mums, menkesniems jaunuoliams, buvo viskas: mokytojas, autoritetas, gal net Dievas. Visada su knyga, užsiėmęs: skaito arba rašo. Plika galva lyg nuogas, kelys truputį pakreiptas į šoną, didelis ir stambus žemaitiškas ąžuolas. Kantrus ir kietas. Per daug didelis erudicijos, kad įsiveltų į smulkius ginčus, piktumus, pajuokas ir „tarkavimą". Jonas Noreika buvo jo „mokintinis", kaip Jėzui apaštalas. Kai kuriems vyresniesiems „rašto žinovams" Jurgutis buvo lyg ir per didelis, tai dažnai jie pasitraukdavo į šalį, kad profesoriaus šešėlis neužtemdytų. Jurgutis buvo mokytojas, jis negalėjo likti be mokinių, studentų, todėl ir kacete sukūrė universitetą — akademiją su paskaitomis, seminarais, studijomis. Valandas galėjai jo klausytis, jei tik tos dienos nuotaika leisdavo širdžiai ir protui atsidaryti naujoms žinioms, naujoms idėjoms.

Prof. Jurgučio akademijoje laisvalaikio metu

Susirinkdavom iš visų pakampių visi ir klausydavom paskaitų visokiausiom temom. Prof. Jurgutis, žinoma, galėjo kalbėti bet kokia tema ir jo paskaitos būdavo pasakiškai įdomios. Skaitė paskaitas Rapolas Mackonis — Vilniaus ir lenkų klausimu, apie žurnalistiką, dr. A. Kučinskas — istorinėmis temomis, pulkininkai Blažys ir Mačiokas — aviacijos srityje, Narakas — karinėse srityse. Kartais pavykdavo pagauti ir prisišnekinti prof. Sruogą, kuris galėdavo kalbėti valandas gražiausia poezija apie vokiečių, rusų, anglų literatūrą. Dr. Starkus irgi sekmadieniais prisidėdavo, dalindamasis mediciniškom, higieniškom žiniom. Prof. Mackevičius daug papasakodavo iš teisinės srities, kunigai nešykštėjo savo išminties religinėje ir filosofinėje srityje. Būdavo visokiausių pasikalbėjimų, seminarų, visokių studijų apie masonus, tautininkus, voldemarininkus, apie sukilimą, laikinąją vyriausybę, Kubiliūną, okupaciją, Gestapą, nacizmą, komunizmą, Kanto filosofiją, Spinozą, Dekartą, Hegelį, Šopenhauerį. Apie Kiprą Petrauską, mūsų operą, teatrą, amatus, žemės ūkį. Galėjai prisisiurbti išminties ir mokslo kaip siurblė kraujo, kaip sausa kempinė, kad smegenys sunkėsi per kaukolę ir visas kūnas žliugsėjo inteligencija. Manytum žmogus, kad darėmės geresni, doresni, tolerantiškesni, dosnesni, meilesni.

Nei velnio! Pykomės, ginčijomės beveik iki peštynių. Riejomės, lyg būtume seni partijų „aparatčikai". Tačiau būdavo ir momentų, jų gan daug, kad vienas kitą gerbėme, gailėjome, užjautėme, mylėjome kaip jaunesnį brolį, meldėmės, ėjome prie komunijos, klausėme mišias. Buvome žmonės su klaidomis bei silpnybėmis ir su dorybėmis, pasišventimu, ištverme bei pasiaukojimu.

* * *

Ranka užrašyta: Prof. Sruoga laikėsi iš paskutiniųjų. Bet jo širdis, matyt, sunkiai „bevežė".

Jis stigo kvapo, glaudė galvą prie vienų pečių, prie kitų...
A. Kantvilo piešinys

1945 m. žlugus nacių Vokietijai, A. Kantvilas ir kai kurie kiti jo likimo draugai atgavo laisvę, bet kai kurie mirė Stutthofe, nebesulaukę išlaisvinimo. Aleksandras Kantvilas vėliau taip atsiliepė apie anuos nelaisvės metus:

„Aš nekeikiu tų laikų. Daug skausmo patyriau ir pažeminimo, tačiau dar daugiau išmokau. Išmokau suprasti skausmą, išmokau iškęsti jį, taip pat atleisti. Aš nekeikiu ir tų žmonių. Pagaliau, kam gi pikta nešiotis ilgai savo širdyje: geriau jau atleisti ir nekankinti savęs kerštu."

Šiuos *Prisiminimus* Aleksandras Kantvilas parašė 1990 metais. Mirė 1997 m. kovo 20 d., Hobart, Tasmania, Australijoje.

ŠVYSTELĖJIMAI

ŽURNALISTIKA

Tremtinys — skaudžios patirties liudytojas Lietuvai

Tremtinys, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos savaitraštis, eina jau 14 metų (nuo 1988); šių metų gegužės 30 d. išleido 500-ąjį numerį. Ta proga tuo laikraščiu besirūpinantieji pasisakė apie jo tikslus, uždavinius, atliktą darbą ir savo atsakomybę.

LPKTS pirm. Povilas Jakučionis — apie atliktą darbą: „Per 14 kūrybinės ir leidybinės veiklos metų *Tremtinys* skelbė tiesos žodį apie okupantų piktadarystes, partizanų kovas ir politinių kalinių bei tremtinių patirtas kančias ir pažeminimus, telkė į vieną būrį visus nukentėjusius nuo sovietinės okupacijos ir kovojusius už Lietuvos išlaisvinimą".

Pats buvęs partizanu ir politiniu kaliniu Vytautas Balsys akcentavo atsakomybę: „Mes savo akimis matę tautos tragediją, privalome per spaudą ir gyvu žodžiu papasakoti žmonėms tiesą. Kad jie, matydami mažos tautos, nekaltos tautos kančias, pamiltų Lietuvos žemę, apmąstytų ir įvertintų padarytą niekšybių mastą, jo pabūdį ir pažadintų Lietuvos žmones ateityje būti budresnius ir įžvalgesnius saugant atgautą Lietuvos laisvę". Šį savaitraštį jis pavadino „vienu iš ginklų drąsiai kovojant prieš komunistinės nomenklatūros užmačias", o kitas buvęs politinis kalinys Edmundas Simanaitis *Tremtinį* apibūdino kaip „Lietuvos kultūros padangėje balsą okupacijos metais labiausiai nekęstos, persekiotos, uitos ir niekintos tautos dalies".

LPKTS tarybos pirmininkė Vanda Briedienė *Tremtinyje* spausdinamų gyvų žmonių liudijimus laiko tikra Lietuvos istorija, apie kurią būtina žinoti ir dabarties jaunimui, ir ateities kartoms.

LEIDINIAI

Lietuvos Jeremiada — ištrėmimo rauda

Kun. Kazimiero Vaičionio epas

Kunigo K. Vaičionio epas *Lietuvos Jeremiada — Tėvynės raudojimas*, parašytas stalininiuose gulaguose 1951-1953 metais, pirmiausia yra mums skirto, bet mus nepasiekusio istorinio laiko paminklas. Jo šešėlis taip pat liečia mūsų veidus.

Lietuvos Jeremiados autorius yra atstovas tos kartos, kurią A. Mackus yra pavadinęs dramatiškiausia visoje mūsų tautos istorijoje.

Ta karta buvo išrauta iš Tėvynės ir blokšta į kruvinų, prieštaringų susirėmimų išniekintą, sukapotą, inkščiantį iš bejėgiškumo ir nevilties pasaulį.

Dalis šios kartos taip ir liko be šaknų, vadinasi, ir be sutapimo su savo žemės amžinybe. Dalis šios kartos buvo įtraukta į bevardę, bedvasę medžiagos apykaitą ir išnyko, net nesuvokus, koks vis dėlto buvo jos likiminis pašaukimas ir savasties gelmė.

Ši karta tik įsivaizduoja, kad gali būti graži, kilni, apsupta grožio ir kilnumo jaunystė, dosnus atradimų, kūrybinio veržlumo, pasaulio stebuklų atsiskleidimo laikas, žmogui dovanojamas su tyliu prašymu: auk, tobulėk, nušvisk, augink ir ugdyk kitus. Arba: nustebink mus savo gyvenimo pilnatve ir turiniu.

Ši karta susidūrė su gyvenimo negailestingumu ir žmogaus žvėrėjimu nepasiruošusi, dažniausiai turėdama tik amžinas tikėjimo tiesas, idealizmo švytėjimą ir viltis. Ji per greitai buvo nustumta į kruvinus istorijos sūkurius, per greitai buvo palikta vienų vienai — pasipriešinimui ar susitaikymui ir pralaimėjimui, savigynai ar nutautėjimui, išminties prisilietimui ar beprasmybei. Ne, ji nepaseno, taip ir nepajutusi jaunystės veržlumo ir galių. Ji greitai pavargo, išseko ir nutilo. Vilties išduota karta.

Tačiau tai yra taip pat toji karta, iš kurios, A. Mackaus žodžiais tariant, turime moralinę teisę reikalauti ne tik lietuvybės ir tikėjimo pelenų urnos, bet ištikimybės amžinųjų vertybių tiesai. Ir savo Tėvynei.

Aiškėja dar vienas svarbus dalykas: kunigo K. Vaičionio karta yra toji, kuri primena ir padeda suvokti, įsiminti, perduoti kitiems praradimų, kančios, nevilties, klajonių, vienišumo, kraujo ir ašarų prasmę.

Ji svarbi yra pasipriešinimu įsivyraujančiai pagundai: ištikimiausi Dievo ieškotojai šiandien yra tie, kurie Dievo neberanda, tikrieji pažangos reiškėjai pažanga netiki.

Ji svarbi yra įsitikinimu: ištikimiausi Dievui yra ne ieškotojai, nesurandantys Dievo, o vaikiškai ištariantys: Tu esi mano širdy, nes Tu — gyvybė, tiesa ir kelias.

Tai ir yra atsakymas į kertinius visų amžių klausimus, ryškinamus iš kartos į kartą, užmirštamus ir vėl atsimenamus, kaip Vytauto Kavolio *Nužemintųjų generacijoje:* kaip iš tikrųjų žmogus gyvena ir iš kur ima jėgų gyventi? Kur žmogus jaučiasi istorijos niekinamas ir kaip jis pasipriešina išniekinimui?

Įsigilinant į K. Vaičionio *Lietuvos Jeremiadą*, tą ne tik sielą, bet ir istorinį laiką smelkiančią raudą:

... mano vaikai nekalti
sumesti, surišti lyg pėdeliai
prėsluos...
valandėlė viena čia pavirsta
diena,
čia stingsta krūtinėj
malda...
Prožektorių laša šviesa
tartum kulkos į širdį,
kol kiekvieną nugirdo
tamsybių tamsybėm...

— įsigilinant į raudą atsiskleidžia šiurpus dramatiškumas. Jei žemininkų karta skaudžiai kalbėjo apie prarastos *gimimo žemės* prarastus prigimtinius gyvybės šaltinius, tai K. Vaičionio karta atvėrė ne tik žemiškuosius, bet ir ontologinius praradimus, kada buvo per kančią vertinamas *tikėjimas* — kūrėju ir gyvenimo prasmingumu.

Be to, K. Vaičionio karta savo dvasine tvirtybe, tikėjimu ir valingu apsisprendimu, ką pasirinkti, išryškino dar vieną svarbią tiesą: kiekvieno mūsų gyvenimas prasmingas tuo, ką jis šviesiausio, talentingiausio sugeba padaryti, ir tai yra svarbiausias įnašas ne tik savos asmenybės ugdymui, bet ir visos žmonijos pažangai.

Esmės visados yra paprastos, todėl taip dažnai pro jas praeiname arba greitai užmirštame.

Kunigui K. Vaičioniui, regis, būtų užtekę pašaukimu pažymėtos sielovados, ir niekam nebūtų kilusi abejonė dėl jo gyvenimo prasmingumo ir pasiaukojimo. Tačiau jis buvo vedamas dar toliau — iki kūrybinių uždavinių, iki epo, kuriame skaudžiais išgyvenimų verpetais, dienąnakt maudžiančiom mintim, sopulio atodūsiu ir tyla siekiama svarbiausioji tiesa, netelpanti į anksčiau pateiktus klausimus: kaip iš tikrųjų žmogus gyvena ir iš kur ima jėgų gyventi? Kur žmogus jaučiasi istorijos niekinamas ir kaip pasipriešina niekinimui?

Dabar tiek *Lietuvos Jeremiadoj*, tiek *Žolynėlių kantatoje* iškyla dar svarbesnis klausimas: kaip viską, kuo esame kupini iki sielos gelmių ir ką per rūsčiausius išbandymus supratome, kaip visa tai perteikti kitiems? Kaip perteikti, kad tiesa ne gniuždytų ir keltų vien liūdesį, nusižeminimą ir beviltiškumą, o ugdytų stiprybę, pasitikėjimą savimi, pasididžiavimą pasirinkto kelio aiškumu, meilę Tėvynei išaugintų iki drąsos įgyvendinti šviesiausius, talentingiausius savo siekius?

Tokių uždavinių mūsų literatūra dar nekėlė, tokių klausimų neuždavė net mūsų tautos didieji — A. Baranauskas ir Maironis, V. Mykolaitis-Putinas ir Bern. Brazdžionis. Tik, mąstytojai — Vydūnas, A. Maceina, St. Šalkauskis prisilietė prie šių giliųjų būties tiesų, tačiau nebuvo duota tiek laiko, kad jų surastos tiesos taptų mūsų egzistavimo evangelija ir sulaikytų nuo pražūtingų klaidų.

K. Vaičionis *Lietuvos Jeremiadoje* prisiliečia A. Baranausko *dainų dainelių* ir giesmių, tarytum prašydamas palaiminimo negailestingų išbandymų amžiuje, tarytum prašydamas ištvermės *begalinėje kelionėje*, nes:

Stygos plieninės prie pat
krūtinės
trūksta... Nutrūko giesmė...
Šaltas, ledinis skausmas
patvino —
jo neregėta gelmė.

Dieve mano, kokia didelė pagunda yra visa prapulties tamsa, visais kankinančiais praradimais patikrinti savo ištikimybę Tiesai ir dieviškumui (kurie taip pat yra sinonimai) ir atsitraukti, kur saugiau, kur už tokį silpnadvasiškumą, dar, regis, negalintį tapti išdavyste, atlyginama atokvėpio akimirka. Ji nepaliauja šnabždėjus: beprasmė tavo kova, atsižadėk tave lydinčios Tiesos, ir bus dovanota ramybė.

Šiurpiu, stingdančiu dramatizmu padvelkia toji epo dalis, kurioje Lietuva, ieškanti stiprybės danguje ir žemėje, istorijoje ir šventenybėse („Padėtos mažyčiam sidabro karste, o švento Kazimiero dulkės..."), kankinių ir tremtinių širdyse, kur *Lietuvos giesmės lyg marių rauda, lyg žaizda atplėšta, lyg mirštančio kūdikio klyksmas*, pastebi, kad jos vaikai jau nepažįsta savo Tėvynės. Dalis Jų — asmeninės gerovės ir sočios ramybės ištikimieji. Toji soti ramybė ir yra jų prieglauda, atstojanti Tėvynę.

Neseniai jie kalbėjo apie V. Kudirkos ir M. K. Čiurlionio genialumą ir savo ryžtą viską paaukoti Tėvynei, papildyti pasaulio tiesą savo idealizmu ir šviesiaisiais savo siekiais. O dabar, kada juos žmogiškojo padorumo lygmenyje dar išlaiko lyg per sapną prisimenamas gyvybingasis buvusių ir esamų kartų paveldas, Tėvynei jie prarasti. Dar skaudžiau — savos dvasinės gyvybės jei jau neturi. Jie neturi savo *kraujo vėliavos*, kaip yra išsireiškęs J. Mekas. Jų meilė ir atsakomybė žmogui yra virtusi abstrakcija, pakabučiu su verkiančio vaiko galva prabangiame automobilyje. Žinodami, kad žmogus yra niekinamas visur, jie mano, jog tą niekinamąjį gali užstoti jų mokesčiai, o ne jų širdis ir kančiai atvira siela.

Tai įspėjančioji K. Vaičionio epo dalis, siekianti ne vien artimuosius. Jos sopulio universalumas niekados nenusisuks nuo „skausmo krauju sudrėkintų akių", nuo kenčiančio čia pat ir pagalbos šaukiančio ten, *kur baigiasi žemynai* ir prasideda netiesos tamsa.

Tai perspėjančioji epo dalis, atverianti, kas tyko išsekus *tikėjimui.*

O tyko *netikėjimo tuštuma*, kurią iškart užpildo garsi abejonė: apskritai neįmanoma tikėti. Abejonę tuojau pat pasiekia spekuliatyvus beprasmybės užpildymas narcicizmu ir degradaviman stumiančiu sotumo pertekliumi.

Taip prasideda dieviškumo žmoguje ir pasaulyje išdavystė. Ir taip prasideda pragaras.

Bet greta atsiveriančios *netikėjimo tuštumos* gali iškilti ir gyvasis, skaudusis, palaimingasis, neleidžiantis paklusti išdavysčių pagundoms, amžinai budintis, per abejones ir įsitikinimų tvirtybę išsiskleidžiantis, apšviečiantis net tamsiausią nuopuolio ir sielos naktį *tikėjimas skaudžiu, beribiu, spindinčiu dieviškumu žmoguje ir pasaulyje.*

Staiga mano sieloj nušvito
tiesa,
kurios neuždengs melo
durklai:
stipresnė už plieną, už kardą
— kančia
tikėjimo, — jo spinduliai
kyla aukštyn iki Jėzaus
širdies,
kaip aukos spinduliai —
tautos ginklai, sparnai —
jūs šildykit, vienykit,
santaikoj burkit
ir Laisvės naująjį aukurą
kurkit!

Tai nuostabiausia epo dalis, padovanojanti *kančios tikėjimo* žemiškąją ir transcendentinę prasmę.

Ypatingo skaitytojo atidumo reikalauja toji epo dalis, kurioje *kančios tikėjimas* priešinamas egzistencinei tuštumai, nors žemiškasis suvokimas nužmogėjimą sugeba užpildyti negailestingo prakeiksmo artėjimu („ryjanti ugnis rusena širdy vien kerštui"), kad *šviesos tamsa* netaptų nevilties naktimi.

Kaip greitai, kaip kilniai, kaip spindulingai prakeiksmą nužmogėjimui atstumia *vilties tikėjimas.*

Ne vyšnios žydinti šaka,
ne saulėj žvilganti
šerkšna, —
tai Tu, o Lietuva, balta
skubi per debesų rožynus...
Ten, už Tavęs, šimtams
karžygių
krūtinės putinais pražydo.

MES — LEDO VAIKAI

kaip lašai varveklio
nušokantys šiltą akimirką,

mes — šalčio vaikai
ilgai varvekliuose tirpstantys
— broliai

(per amžius
brolis — brolį
kaip naktis — naktį
iš nakties — brolis
brolis — į naktį...)

per amžius —
ištirpstančių brolių namai —

STOTIES EKSPROMTAS

nubildi balsas atminties
lyg seno sakalo
aš priklausau nuo traukinių
aš laukiu vakaro —

Jų skausmo džiaugsmas
paskutinis
be garso šaukia: Tau,
Tėvyne!

Kaip kilniai, kaip spindulingai, kaip džiugiai ir viltingai nuskamba *Lietuvos Jeremiados* choralas *Rasok aukštybėse, dangau,* kur būsimiesiems įteikiamas vienintelis siekis — kaip vienintelė galimybė išvengti pražūtingų aklavietių:

Nuplaukit mane, mano
Viešpaties žaizdos,
krauju kankinių šito
amžiaus,
nes senosios nuodėmės,
naujosios klaidos
audringai krūtinėje daužos.

Šį choralą papildo nuostabi *Sekvencijų* (verstų iš lotynų kalbos) vaivorykštė, visu poetiniu vaiskumu *Gėlių kantata*, kur vaikiškai tyras *Dobilų „Ave"*, regis neišeinantis už žemiškojo laiko ir žemiškosios savivokos ribų, prisiliečia prie *Pačios gyvenimo širdies* (Archangelo Gabrielio giesmė).

K. Vaičionio talentas visame epe darniai, lyriškai, vedamas kilnaus choralo gausmo, jautriai derina liturginius ir tautosakos motyvus, spalvas ir prasmes, brutaliai realybei nepavaldžias dvasines būsenas. Šita dangiškai žemiška ir žemiškai dangiška simfonija (autorius rankraštyje patikslina: *Žolynėlių kantata)* palengva turėtų išvaduoti mus iš slegiančios nežinomybės, kuri dvasią stingdančia tamsa uždengia rūstų įspėjimą: *žmogų sunaikina ne kančia, o kančios beprasmybė.*

K. Vaičionio epiniai kūriniai šį įspėjimą papildo: ne žiaurus likimas pražudo mus, o netikėjimo tuštuma. Kaip sunku tai įsiminti. Kaip lengva tai užmiršti.

Robertas Keturakis

Kun. Kazimieras Vaičionis. *Lietuvos Jeremiada.* Eilės: raudos, kantatos-giesmės, sekvencijos. Trumpa autoriaus biografija (Mindaugas Bloznelis), knygos aptarimas (Bronius Keturakis). Iliustracijos — dail. Gražina Didelytė. Išleido Atmintis, 2001. 143 psl.

Tremtinių dukters kūryba apie gyvenimo trapumą

Birutės Marcinkevičiūtės *solo* poezijoje ir teatre

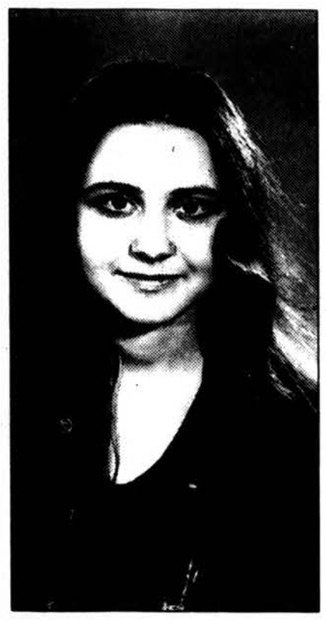

Vienas iš pastarųjų metų originalių Lietuvos kultūros reiškinių yra aktorės ir režisierės Birutės Marcinkevičiūtės monospektakliai, kurie skina laurus tarptautiniuose meno festivaliuose. Birutė Marcinkevičiūtė – taip pat ir poetė. Ji šiemet išleido jau trečią poezijos knygą, kuri pavadinta *Solo*, – pavadinimas savotiškai susisieja su jos vieno aktoriaus teatro – vieno menininko kūrybinės dirbtuvės idėja.

Kad tai menininkė individualistė, rodo ir jos eilėraščiai. Tai gana uždaro pasaulio menininkė, per save nukreipusi žvilgsnį į žmogaus vidinio pasaulio gelmę. Kaip pastebi kultūros apžvalgininkai, B. Marcinkevičiūtės išraiškingo veido nepamatysi ant populiarių žurnalų viršelių, nes jos kūrybiniuose ieškojimuose nėra intrigos, pikantiškų dalykų, kas priviliotų mases.

Birutė Marcinkevičiūtė yra pastačiusi ir suvaidinusi monospektaklius „Žodžiai smėlyje" (pagal S. Becketto kūrybą), „Antigonė ir paukščiai" (pagal Sofoklį), „Meilužis" (pagal M. Diuras apysaką) ir kt. Galimas dalykas, kad jos vieno aktoriaus teatrą pagimdė (arba bent jau subrandino) užsitinis su japonų šokiu, kuris pats yra ištisas teatras. Japonijoje ji pabuvojo 1997 m. Noh (šokio mokykla) pamokų pradžia buvo pažintis su Richardu Emmertu, aktoriumi ir režisieriumi iš JAV, jau tris dešimtmečius gyvenančiu Japonijoje ir „tarnaujančiu" Noh teatrui. Grįžusi *Krantų* žurnale paskelbė „Japonijos dienoraščius". Su nuostaba pasakojo, kokią reikšmę šiame teatre–šokyje reiškia detalės, pvz., vėduoklė – „svarbiausias atributas, galintis tapti viskuo: vėju, sniegu, jūros banga, atsiveriančiu langu, veidrodžiu, sakės taure, samurajaus skrybėle... Vėduoklė gali išreikšti nuostabą, liūdesį". Tas japonų sugebėjimas kalbėti taupiomis meno išraiškos priemonėmis padėjo jai savajame kuriamame vieno aktoriaus teatre, ir kas svarbiausia, jai jau nieko nebereikėjo išradinėti – viskas šimtmečiais nugludinta, įvardinta, atsėikėta.

Birutės Marcinkevičiūtės kūryba gana skausminga, gal ir todėl, kad ji – tremtinių vaikas. Nors užaugo ir subrendo jau tais laikais, kada Lietuvoje nebereikėjo bijoti vienas kito, bet jos eilėse savotiškai ataidi jos tėvelio – tremtinio, išsiųsto prie Ledinuotojo vandenyno, sielos aimana. Ji tiesiogiai paveldėjo išlikimo šiame pasaulyje sudėtingumą ir žmogaus gyvybės trapumą. Kai 1989 m. *Nemuno* žurnale atspausdino eilėraštį „Mes – ledo vaikai", dar daugelis Lietuvoje nieko nežinojo apie Laptevų jūros „pietinį krantą", kur išmarinimui buvo pasiųsti tūkstančiai nepaklusniųjų lietuvių, suomių ir kitų tautų žmonių. Tie žodžiai:

mes – šalčio vaikai
ilgai varvekliuose
tirpstantys – broliai

tais metais tikriausiai buvo dar priimti kaip nerūpestingų žodžių žaismas. O tai buvo jos tėvo, Antano Marcinkevičiaus, žiauraus gyvenimo detalė (1993 m. A. Marcinkevičius, Laptevų jūros pakrančių kankinys, Rumšiškių etnografiniame muziejuje, minint trėmimo metines, dalyvavo atkuriant jakutišką jurtą).

Birutė gimė 1969 m. Kaune, baigė Naujalio vid. meno mokyklą, fortepijono klasę, veliau aktoriaus meistriškumą ir režisūrą studijavo Sankt Peterburgo Teatro, muzikos ir kinematografijos institute.

„Rašau apie gyvenimo trapumą. Manau, kad poetu tampama tada, kai kūrėjas lyg ir išnyksta peizaže – pamato save lyg taškelį. Kai pasikeičia viso, kas svarbu ir nesvarbu, dydžiai. Tuomet ir suvoki, kad visį tie mūsų rimti posėdžiai, susirinkimai yra gyvenimo žaismas. Kaip ir tragedijos, skausmai, kurie taip pat greit praeina", – kalbėjo Birutė Marcinkevičiūtė *Atgimime* (2002, sausis).

A.V. Š.